

הים הוא, וביום השני מששת ימי בראשית בשעה שהבדיל הקב"ה בין מים למים, בין המים העליונים למים התחתונים, והמים העליונים נשארו בטהרתם ואילו התחתונים ניתנו בארץ, במקום טומאה; אז געו המים התחתונים בבכיה שיהיו במקום טומאה; אמר להם הקב"ה: שתקו ואני אצוה עליכם ניסוך המים (על המזבח בחג) – ולא נתפייסו, כי אין ניסוך המים אלא פעם אחת בשנה. וכתת להם הקב"ה ברית שימליחו כל הקרבנות שנאמר: על כל קרבנד תקריב מלח ועל זה נאמר: ולא תשבית מלח ברית אלקיך מעל מנחתך. עוד אמרו חכמי הדורות:

המלח עצמו הוא ברית העולם, ברית הקיום והנצח, שאין לך דבר בעולם שיכול להתקיים בלי המלח וביותר הוא מצוי במים ובלעדיו היו המים מסריחים ולא היה העולם מתקיים; – המלח הוא ברית המלכות והשלום שהכל רואים בו כי מלכותו של הקב"ה על כל עולמו ושולט על כל ברואיו ועושה שלום במרומו וגם על ברואי הארץ. להוציא מלב הכופרים שאומרים מי שברא אש לא ברא מים ומי שברא מים לא ברא אש, הרי המלח מן המים ומן האש. המים מפריים את הארץ ומרווים אותה והאש שורפת הכל, והם שניהם מולידים את המלח. והמלח עצמו סגולת הפכיות יש בו, אתה נותן במדה – הוא מחיה וממתק את הכל. גורע ממנו או מוסיף יותר מדי – הכל מת. מי עשה זאת, מי פעל זאת? – מלך העולמים שברא הכל ועושה שלום בין כולם; –

המלח לעצמו הוא רע, מתערב עם אחרים – נעשים כולם טובים מאד; – וכסגולות המלח כך סגולות קרבן כפרה, שאלמלא הוא לא היה העולם מתקיים מפני החטא, והקרבן עושה שלום ומקרב רחוקים וממנו הברכה יוצאת לכל העולם. אימתי, כשאתה מקיים כל מצוותיו וציוויו הכל במדה. אתה גורע או מוסיף או משנה בו, נמצאת מחריב את העולם.

ברית אלקיך

הרי שאמרנו למעלה כי בברית שניהם שווים להתחייבות ולהנאה – מה הנאה יש לקב"ה מן הקרבנות ומן הכפרה היוצאת מהם למקריביהם? אלא שכך רצה הקב"ה שיהו הבריות עושות רצונו ואין לך ככפרה זו לעשות נחת רוח לפניו יתברך. שכן כשהאדם חוטא ומקריב קרבן ומתכפר לו ויודע שהוא נקי מחטא, הוא נזהר אחרי כן מחטוא ומלהיות עוד מלוכלך בעבירות. אבל אם לא היה מתכפר, היה מוסיף לחטוא כמו שאמרו רבותינו ז"ל: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה, הותרה לו וכו' נעשית לו כהיתר. משל לאדם שבגדיו צואים אינו משמרן מן הטיט, אבל אדם שבגדיו נקיים ויפים משמרם מכל טינף. (מתוך ספר הפרשיות ויקרא. עפ"י מדרש מובא בפירוש הרא"ש עה"ת, בראשית א; זהר ח"א קמא: ציוני, רמב"ן; כלי יקר; מלבי"ם; מי השילוח; דעת זקנים מבעה"ת)

דף כא

'... אי רבנן קשיא קטרת – האי תנא הוא דתניא רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר...'. מבואר בגמרא שלדעת חכמים שבברייתא, הקטרת טעונה מלח [וכן יש לדייק מדברי הרמב"ם (איסורי

מזבח ה' (יא) שכתב שכל העולה על המזבח טעון מלח מלבד הנסכים והדם והעצים, ולא הוציא את הקטורת. מאידך, מדבריו בהמשך (בהלכה יג) יש לדייק להפך. וצריך עיון].

ונחלקו הראשונים האם בנתינת מלח סדומית שבעשיית הקטורת מתקיימת מצות מלח, והיא הסיבה לנתינת אותו מלח – משום מצות על כל קרבן תקריב מלח (כן כתב הכלבו – מובא בזבח תודה. וכ"כ בשטמ"ק בכריתות ו אות כה בשם התוס'), או שמא מלח זה שבעשיה אינו בא אלא כדי לשרות הצפורן, אבל בעת ההקטרה היה נותן שוב מלח משום מצות מליחה (כן היא שיטת התוס' בכריתות ו ובפסקי התוס' שם). וכן נקטו האחרונים להלכה (עפ"י ליקוטי הלכות; חזון איש כה, יז).

א. בדעת הרמב"ם [שדיוקי הלשון בדבריו סותרים לכאורה, כדלעיל] נחלקו הכסף-משנה והלחם-משנה. ובחזו"א (כה, יז) כתב שכיון שנתבאר בגמרא בשתי ברייתות שהקטורת צריכה מלח, והברייתא החולקת העמדתה כדעה יחידאית, ודאי הלכה שקטורת צריכה מלח, והושמטה המלה 'קטורת' מדברי הרמב"ם בה"ג. או אפשר שלא גרס כן בגמרא, שהרי אין הקטורת מוקטרת במזבח החיצון ולמה ימלחנה שם.

ב. מלשון התוס' (בע"ב, ד"ה והקטרת) נראה גם כן שמולח בשעת ההקטרה, שכתבו 'למה מולחין את הקטורת בראשו של מזבח יותר מעל הכבש והלא במזבח הפנימי היה קרב' – כלומר, הלא המלח שבכבש קרוב יותר למקום הקטרת הקטורת (כמו שפרש בשטמ"ק). ואילו היה הנידון על עשית הקטורת, לא היה להם להזכיר כלל מקום ההקטרה.

וכן כתב החזו"א (כה, יז) להוכיח ממשמעות דברי הגמרא, שהרי אמרו שהיו מולחים את הקטורת על גבי המזבח, ואעפ"י שכבר היה בה מלח בעשייתה.

ופרש שם הטעם שאין מועילה נתינת המלח שבעשייתה – לפי שלא די בהמצאות המלח אלא צריך מעשה מליחה, וכל עוד לא נתקדש בקדושת כלי אין זו מליחה כשרה, וכשמקדש הקטורת בכלי והמלח כבר מעורב בה – הרי זה כנמלח מאליו. [אבל מדברי הכלבו מוכח שגם כשמלחו קודם זמנו, מועילה המליחה בבוא הזמן, הגם שלא היה אז מעשה. וע' בענין זה בקהלות יעקב (מנחות יב) במה שדן על מליחת המנחה קודם הקמיצה].

ובאבני נור (או"ח כ) פרש, כיון שהמלח שבתוכה אינו בגדר 'עולין', שאינו טעון קדושת כלי, הלכך אין הכלי מקדשו אלא את הקטורת בלבד, וממילא המלח בטל לקטורת [כי רק 'עולין' אינם מבטלין זה את זה], על כן צריך מלח אחר בשעת הקטרה. וביד דוד צידד שאמנם כשר במלח סדומית הנתונה בו, אך מצוה לכתחילה ליתן בשעת הקטרה.

'יצאו עצים שאין מקבלין טומאה... יצאה קטרת שאינה על מזבח החיצון'. משמע שהקטורת מקבלת טומאה ואין העצים מקבלים טומאה. והתוס' פרשו שהכוונה כאן על עצים דעלמא, לא של הקדש. וצריך עיון מה לנו ולעצים דעלמא הלא עצים אלו אכן מקבלים טומאה. ועוד קשה, הלא גם קטורת דעלמא אינה מקבלת טומאה.

– כן הקשה בחזון איש (כג, ז). ופרש שמשמע מן הסוגיא שלא הוצרכו למעט עצי המערכה, שודאי הם אינם בכלל 'קרבן' ואינם טעונים מלח, אלא הנידון הוא על עצים שאדם מגדב למזבח [שהם מעין קרבן אפילו לחכמים החולקים על רבי]. והנה מבואר מהגמרא במעילה (יט:): שעצים של יחיד אינם מתקדשים בכלי קודם הקטרתם ויש להם פדיון, ואם כן אינם מקבלים טומאה קודם הקרבה, לפי שאין 'חיבת הקדש' מכשרת לקבל טומאה קודם קידוש כלי (כבזבחים לד.). הלכך אינם דומים למנחה שמקבלת טומאה, אבל קטורת ולבונה שמתקדשים בכלי מקבלים טומאה משום חיבת הקדש, והרי הם כעין הפרט. (ע"ע קרן אורה; מקדש דוד לו ד"ה כתבו).

'כאן שהקפה באור כאן שהקפה בחמה'. נראה שאם הדם בושל, אין חילוק כיצד נעשה הבישול, אם באור אם בחמה. והלא אפילו במלח נחשב בישול, שכבר נפסדה צורת הדם. וגם אם יחזור לצלילותו

ע"י תוספת מעט מים – אותו פגם שנוצר ע"י הבישול אינו חוזר לקדמותו. אלא הכוונה שנתיבש בחמה ולא הגיע לדרגת בישול. והוא הדין שעשה כן באור, ולא הגיע הדם לשיעור יד סולדת עד שנתיבש (חזון איש כג, ח).

לא קשיא, כאן שהקפה באור כאן שהקפה בחמה... דאמר רב חסדא דם שקרש בחטאות [החיצוניות] ואכלו חייב... ורבא דידיה אמר אפילו בחטאות הפנימיות ואכלו – חייב. יש מן הראשונים מפרשים שלפי דברי רב חסדא ורבא שהואיל וראוי לכפרה בחטאות חיצוניות – חייבים עליו, שוב אין חילוק בין הקפה באור או בחמה, וכל דם שבישלו חייבים עליו, ולרבא שהלכה כמותו – אפילו בחטאות פנימיות (כן נקטו המפרשים בדעת הרמב"ם (מאכלות אסורות ו,ו). ע' בחדושי הר"ן חולין קכ ובמפרשי הרמב"ם שם ובב"י יו"ד סו"י עו ובס"י פו ד"ה כתב הרמב"ם ובש"ך שם. וע' גם בזכר יצחק טז). וכן בדעת רש"י בחולין (קט. ד"ה הלב; קכ. ד"ה הקפה. וכן ע"ש קיג: ד"ה אין איסור ובקובץ ענינים). וכן מפורש ב'חדושי הרשב"א'. וכ"ה בחדושי הר"ן בחולין קכ. ע"ש וצ"ב. וכן נראה דעת החינוך – כן כתב במנחת חינוך קמח, ד).

ואולם הרבה מהראשונים סוברים שגם למסקנא דם שבישלו באור – האוכלו פטור, ולא נחלקו האמוראים בדם חטאות פנימיות אלא בהוקפה בחמה (כן דעת התוס', הרמב"ן הרא"ה והר"ן – בחולין קט. [ואולם הר"ן בחידושו שם בדין קכ דעתו כד' רש"י ורמב"ם, ע"ש]). וכן שיטת הרשב"א בתורת הבית (ג,ג) ומובא בטור וב"י יו"ד סו"י עו. וכבר כתבו שהחידושים הנקראים 'חידושי הרשב"א' על מנחות אפשר שאינם של הרשב"א. וע' בספר מנחת טהורה באריכות). וכן כתב הש"ך (יו"ד פז סקט"ו). ואולם בנקה"כ שם חזר בו ויישב הדעה החולקת. וע' בפמ"ג (בפתיחה להל' מליחה) שלהלכה דם שבישלו אינו אסור אלא מדרבנן, וכמש"כ בתורת חטאת (א,ז) וט"ז (סק סקכ"ד).

[יש מחלקים בין דם קדשים לחולין – ע' רשב"א חולין קיא. בשם העיטור, ובריטב"א שם ובדף קט. וע' ע"פ ר"ח סט].

ויש מצדדים לומר שאפילו זעירי לא אמר אלא שאין עוברים עליו לענין מלקות, אבל איסור תורה יש בו כענין חצי שיעור שאסור מן התורה (עפ"י רשב"א חולין שם ובמשמרת הבית ג,ג ועוד). ויש מצדדים שאסור מהתורה כדין דם התמצית, ורק חיוב כרת אין בו (ע' רא"ש חולין פ"ח לו; שו"ת חת"ס יו"ד ע; צמח צדק פסקי דינים ט). ויש מצדדים לאסור משום 'יוצא מן הטמא' [ודוקא דם חי שבישלו או שמלחו, אבל הדם הנפלט ע"י בישול או מליחה, הלא מעולם לא היה אסור, כדין דם האברים שלא פירש, הלכך אינו בכלל 'יוצא מן הטמא' ואין בו איסור תורה (עפ"י שו"ת הרי"מ יו"ד ז; נפש חיה יו"ד ה)].

ונפקא מינה בכל זה לספקות; האם לאחר בישול הבשר נידון כספק דאורייתא או ספק דרבנן. [אך יש סוברים שאין להקל בכל הספקות כיון שקרוב הוא לאיסור תורה. ע' משמרת הבית להרשב"א ג,ג; שו"ת רדב"ז קצט].

בטעם הדבר שמן התורה אינו אסור – לא נתבאר בגמרא. ובספר אתון דאורייתא (ד) הביא כמה דוגמאות לכך שדבר שנשתנה מבריייתו שינוי לגריעותא, אינו ראוי למצותו ולא חלים עליו הדינים שנאמרו בו, וכדין יין מעושן ומבושל שפסול לנסכים, וכן אתרוג הכבוש והמבושל פסול, ועוד. והביא מקורות לדין זה. (וע"ע במובא ביוסף דעת ע"ז כט:).

ויש שכתבו שדין מיוחד הוא בדם, היות ונאמר בתורה כי הדם הוא הנפש, אם בישלו שוב אין בו תכונת החיות לקיום הנפש, ולכך אינו בכלל האיסור (ע' בזה בקהלות יעקב יד, עפ"י הר"ן והרא"ש בחולין. וע"ש עוד בס"י טו ובזבחים לא).

א. לא הבנתי מה שכתבו מפרשים שמרש"י כאן משמע שלרב חסדא ורבא אין חילוק בין אור לחמה, אדרבה, הרי לכאורה מדויק לשונו (בד"ה כאן) נראה שגם לרב חסדא אינו חייב אלא בשהקפה בחמה, שאנו באים לדון משום שנקרש, לכך יש

חילוק בין חיצוניות (וחולין) לפנימיות, אבל בבישול באור, אפילו צלול פסול למזבח מצד הבישול כשלעצמו.
 ב. ע"ע באריכות בקרן אורה ובהר צבי; תשובות שאגת אריה החדשות טז; תשו' ר' אליעזר גורדון ח"ב י; חדושי הרי"ם יו"ד
 ז; שדי חמד מערכת ד; דובב מישרים ח"א קיא; זכר יצחק ח"א טז; לו; ח"ב מו, ב.

ז'לקח ונתן אמר רחמנא והאי בר לקיחה ונתנה הוא'. ואפשר דוקא בחטאת, אבל בקרבנות שדינם
 בזריקה אין זריקה אלא בדבר המתפור ומשתבר (כמו שאמרו בע"ז נא.), אך אפשר שכיון שראוי לפורר
 את הקרוש ולדוקו הדק, נחשב ל'זריקה המשתברת' [וכשם שמצינו לשון 'שפיכה' בתורה גבי העפר –
 ושפכו את העפר; שפך הדשן]. וצ"ע (עפ"י חזון איש כג, ח).

– מה ששנינו (לעיל ה.) 'לא יהא ממרס בדמו' – אף על פי שחיצוניות כשרות בדם קרוש, מכל מקום
 אין זה כבוד המצוה. אי נמי משום השירים שמצותם בשפיכה (שם).

'בחטאות הפנימיות ואכלו פטור, וטבל והזה אמר רחמנא והאי לאו בר טבילה והזאה הוא'. ומסתבר
 שאפילו חזר ונמחה אחר כך – כיון שנדחה פעם אחת שוב אינו חוזר ונראה (תורת הקדשים; חזון איש כג, ח.
 וע' בשפת אמת).

ואף על פי שבידו להמחותו וכל שבידו לא הוי דיחוי (ע' זבחים לד) – פרש בחזו"א (שם. וע"ע מב, טו), כיון
 שנפסלה צורתו ונדחה מתורת דם, שאף לענין איסור אכילה אינו נחשב דם, שוב אינו נראה למזבח,
 וכפנים חדשות הוא. וראיה לכך, שאילו לא פקע ממנו תורת דם אלא שנפסל רק מדין דחיה שבקדשים,
 אינו בדין שיופקע ממנו איסור דם, כשם שלא פקע איסור דם מדם שלן ושיצא, שכבר אינו ראוי לכפר.

'הא דסריך'. יש מפרשים לשון גרירה, שנמשך חוט ממנו כאשר מכניסים בו אצבע. ויש מפרשים מלשון
 דביקה, שנדבק הדם בבשר או בשער ולכך חוצץ (ערמב"ם מקואות ב, יב; יו"ד קצח, טז ובש"ך).
 בשו"ת ר"י מסלוצק (מד. ומובא בהגהות הרש"ש) כתב לתקן בלשון רש"י: 'ל"א סריך' [במקום 'לא סריך' שלפנינו], והם הם
 שני הפירושים. והלשון השני מחמיר יותר, שאפילו רק נמשך קצת ולא נדבק לבשר – חוצץ.

'תמלח למאי אתא'. כלומר תמלח לאחר במלח מה בא ללמד, שהיה לו לומר 'תמלח במלח' ומדוע
 כתב 'במלח תמלח'. אבל המלה כשלעצמה ודאי נצרכת, כי בלעדה אין משמעות לכתוב (חדושי הרשב"א).

'תקריב – כל שהוא'. רש"י פרש: בין סדומית בין איסתרוקנית. ויש מפרשים (כסף משנה בדעת הרמב"ם
 (וע' שפ"א); ברכת הזבח. וגרס 'אפילו כל שהוא'): גם אם לא נתן מלח אלא משהו, יצא ידי מצותו [וכן אמרו
 לעיל גבי דם, 'מישדא בה משהו למצוה בעלמא'. וכן פסק הרמב"ם, שאפילו בגרגר אחד – יצא].

'תקריב ואפילו בשבת' – והמליחה מלאכה היא, מלאכת עיבוד. ואף על פי שאין עיבוד באכלין, הלא
 העולות אינם נאכלים, ולכך צריך לימוד מן הכתוב שהמליחה דוחה שבת. אי נמי, תיקון הקרבן והכשרו
 נחשב כעיבוד (עפ"י 'חדושי הרשב"א'. ומובא במשנה למלך שבת יא, ה).
 ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (קרימונה, ח) כתב לתרץ כגון שאין שם מלח וצריך להביא מלח דרך רשות
 הרבים, או שצריך לחלל עליו שבת בשאר מלאכות – על כך השמיענו הכתוב שמותר. או משום הבערת
 המלח על האש.

[ב'זבח תודה' כתב לתרץ שעור הראש כיון שאינו נפשט, הרי יש בו עיבוד כשאר עורות. ומשמע שנקט שכל מין אוכל הגם שאינו מיועד לאכילה – אין בו מלאכת עיבוד דאורייתא, ולכך הוצרך לתרץ בעור הראש, ודלא כ'חידושי הרשב"א'. ובספר שלמי שמעון פרש סברת הרשב"א שחייב משום 'מכה בפטיש'. וצ"ע.]

כסברא הנ"ל, שמין אוכל שאינו נאכל מחמת איסור, אינו נידון כאכלין, יש בשו"ת חכם צבי (צב), שלכך שוחט חייב גם משום צובע (לרב), גם אם אין צביעה באכלין – לפי שאסור לאכלו עם הדם. ע' בזה בשו"ת אבני נזר או"ח קעג. ע"ע בספר טהרת הקדש.

וע"ע תירוצים נוספים במש"מ שם; שער המלך יו"ט ג, ד והמזן ומצה ח, כד; מנ"ח לב, מלאכת הדש; נובי"ת או"ח כג; עין יצחק או"ח טו ובשאר מפרשים כאן.

ובפסקי הרי"ד (כאן) כתב שדרשה דרבנן היא, ולומר שמולחים בשבת ואף איסור דרבנן אין בדבר, הא בחולין – איסור דרבנן יש, אך לא דאורייתא [והלא אין כאן יתור המקרא, כיון שנצרך לשאר דרשות. וכ"כ באור הישר].

(ע"ב) 'שעל גבי הכבש ושבראשו של מזבח – אין מועלין בו'. רש"י פרש שהמלח נופל שם כשמולחין את האברים, ואין מועלין בו לפי שאינו ראוי. [פירוש, שכבר נעשה מצוותו. או משום תנאי בית דין. ע' חזון איש כה, טז]. ולולא פירושו אפשר לפרש הברייתא בפשטות שהמדובר על מצבורי המלח שהיו נתונים שם לצורך הקרבנות, כדלהלן (עפ"י שלמי שמעון).

והעיר שם מדוע אינו ראוי לקרבנות אחרים – וכתב שצ"ל שכיון שמלח קרבן אחד ונעשית מצוותו, שוב אינו ראוי לקרבן אחר.

ואולם גם לפרש"י נראה שאין מעילה במלח הנתון על גבי הכבש והמזבח, ועדיין לא מלחו בו – עפ"י קרן אורה.

'בשלשה מקומות המלח נתונה... בראשו של מזבח – ששם מולחין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים ועולת העוף'. משמע שכל אלו אינם נקטרים בזריקה באויר דוקא כאברי העולה שהיו נזרקים מן הכבש [ולכך היה אויר מפסיק בין הכבש למזבח – זבחים סב], כי אילו היה גם באלו הדין כן, היה מולחן בכבש ולא במזבח (עפ"י חזו"א יז, כג, ב).

יש להעיר שמצינו ביטוי 'זריקה' גם במנחות – ברמב"ם פסוה"מ יג, ו [זבזריקתו על האש]. ושם טז, ז [בשעת זריקתן]. והכס"מ הגיה 'הקטרתן'. אך אין זה דין 'זריקה' מעל אויר דוקא. ומכל מקום אפשר שבפעולת הזריקה לבד, כלומר הנתנה על האש – נתקיימה העבודה, דומיא דזריקת דמים – כן כתבו כמה אחרונים. ע' ביפה עינים בדף ט ובדף כו; אבן האול מעשה הקרבנות ו; קהלות יעקב ה; שלמי שמעון כח.

גם בעולת העוף מצינו בגמרא (זבחים סד:) 'זוורקו ע"ג האשים'. ואולם במנ"ח (קטו, כז) כתב שנראה לו ברור שאגב גררא נקט, ואין מצות זריקה בעולת העוף, שהרי אפילו דמה אינו זורק אלא ממצה.

'שיאכלו עמה חולין ותרומה כדי שתהא נאכלת על השובע'. נחלקו דעות הראשונים האם קיים איסור הכנסת חולין לעזרה שלא בדרך הקרבה. והאוסרים יפרשו שאוכלים החולין בחוץ ואחר כך נכנסים לאכול המנחה (כ"מ ברש"י תמורה כג, הובא בתוס'. וכן הוכיח המשנה-למלך (שחיטה ב, ג) מכמה ראשונים). ויש מי שפרש שעושים כן בלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש, שאפשר לאכול שם קדשים ומאידך מותר להכניס לשם חולין (ע' אתון דאורייתא א).

אבל דעת התוס' ושאר ראשונים (בב"ב פא ובחולין קל ועוד) להתיר כל שאינו מכניס חולין דרך עבודה כגון

הגשה או תנופה וכד' [ומ"מ משמע שאין לאכול חולין בעזרה בפני עצמם. כן הוכיח המל"מ מהתוס']. ע"ע במובא ביוסף דעת זבחים צ:

'העיד בן בוכרי ביבנה: כל כהן ששוקל אינו חוטא...'. התוס' (וכן רש"י ותוס' בערכין ד) כתבו שהוא הדין לכל שאר הלויים – פטורים לדעת בן בוכרי. ואולם הרמב"ן (תשא) כתב שלא נחלקו אלא על הכהנים, אבל הלויים חייבים. ויש שכתבו שמקורו מסוגיתנו, שלא מצינו שהוצרכו להתנות אלא בקרבנות הכהנים – משמע שלויים מותרים ללא תנאי מאחר שיש להם חלק בלשכה (ע' בבאור הגר"י פערלא לספר המצוות לרס"ג ח"א עמ' 238).

לה"ע שלדעת הרמב"ן מיושבת הערת הגר"ר בענגיס (ח"ב ס, ט) על לשון המשנה למלך. וע"ע בשו"ת עמודי אור (ז) ובקהלות יעקב (זבחים ד), אודות תפילת המוספין בנשים ובלויים.

'כיון דלכתחילה לא מיחייב לאיתויי, כי מייתי נמי חוטא הוא, דקא מעייל חולין לעזרה?...'. – אמנם מקדישו לבדק הבית כשאר המביאים, אך היות ומביא על דעת מצות מחצית השקל ובאמת אינו מחוייב בה, הרי זה הקדש בטעות, והוא חולין. ומתריך שמוסר לציבור. כלומר כוונתו להתנדב בעד הציבור ולא בעד חיוב גופו (הר צבי).

פרפראות לחכמה

'אמר רב אשי: יכול יתן בו טעם כבינה' –

'... וידעתי גם ידעתי שיש לומר דכוונת התנא דהאב זוכה להבין בחכמה, אינו מוסב על חכמת התורה לבד, כי אם גם בשאר ענינים יהיה בכל דרכיו דעה, בכל מה שיעסוק. וזה שפיר הוא מתכונת הגוף כאשר נודע לחכמי הטבע, שעמדו על הבחינה כשחלקו גויית האדם לחלקיו עפ"י חכמת הכימיה, נמצא שגוף האדם מורכב ממים ושמן וסיד ומלח. ומצאו במופת שכל אדם אשר בעת חייו היה יותר חריף ובעל שכל, יש בו יותר מחלקי מלח. ובזה יש לפרש כוונת חז"ל במסכת קדושין (דף כט ע"ב): הוא ללמוד ובנו ללמוד – ר' יהודה אומר: אם היה בנו זריז וממולח וכו' – בנו קודמו. ורבים לא ידעו לפרש מה הוא זה 'ממולח', עד ששלחו ידם להגיע בש"ס וכתבו 'ממולא'. ולפי דעתי הכוונה הוא שבנו ממולח דהיינו שיש לו הרבה חלקי מלח, לרמוז שהוא חריף ובעל הבנה (מתוך הקדמת בן המחבר (הגר"ר שמואל לנדא) לספר נודע ביהודה).

בזה יש לפרש מליצת חז"ל כאן; במלח תמלח – יכול יתן בו טעם כבינה. וכן יש לפרש הביטוי (בשבת ד.) 'לכי תיכול עלה כורא דמילחא' – כלומר, אזי יהא לך בינה ולב להבין הדבר (עפ"י מגדים חדשים שבת שם)

'הנה בוא וראה מה רב ההבדל בין דורנו לדור האמוראים; אם אנו זקוקים למשל ולדוגמא להבין ענין הבינה איך היא פועלת באדם, אזי עלינו להמשיל את הזה לאיזה ענין לקוח מן החיים, וכמו שהכל יודעים שהמלח נותן טעם בבשר ובכל מיני מאכל, והיאכל תפל מבלי מלח? כן הדבר בבינה, נותנת היא טעם באדם. והמלח הוא המשל להבין ענין הבינה שהיא הנמשל.

אולם חז"ל הבינו ביותר בזך שכלם את ענין הבינה הנותנת טעם באדם, וממנה הקישו על מליחת הבשר במלח, רצה לומר שכמו שהבינה נותנת טעם באדם שזהו דבר שהחוש מעיד עליו, כן צריך המלח לתת טעם בבשר. והנה מה דלדידהו הוי משל הוי לדידן נמשל, ולהפך, הנמשל שלהם לנו למשל יחשב. והדברים עתיקים' (מתוך מעשי למלך (על פי' הח"ח עה"ת – ברכה, עמ' רצב) לר"ש גרינמן, בשם הר"ש קצנלבוגין אב"ד קאברין).

דף כב

'מה מזבח משל ציבור' – שגבה דוד ממון מכל שבט ושבט וקנה את מקום המזבח (פירוש ר"ש משאנץ לתו"כ ויקרא, נדבה ד – עפ"י זבחים קטז:).

ואמרו (כתובות קטז:): 'מזבח הזהב... באין ממותר נסכים. מזבח העולה... באין מקדשי בדיק הבית' – ואף על פי שסוף זה בא מיחידים, אך כבר מסרוהו לציבור ונחשב של הציבור כולו (עפ"י חז"ל או"ח קכו, ת. ע"ש).

וע' בשו"ת הראב"ן (ג) שיחיד הבונה מזבח במקום המקדש, אינו כשר אלא בתורת במה, שהרי אינו משל ציבור. ומשמע מדבריו שאין מועילה מסירתו לציבור, ע"ש ובספר הר צבי.

'מאי בינייהו? איכא בינייהו חדתי'. מכך ששאלו מאי בינייהו והדגישו 'איכא בינייהו חדתי' [ולא אמרו איכא בינייהו משל ציבור] – משמע שלענין בא משל ציבור הכל מודים, כי גם ר"א בן שמוע המקיש עצים למזבח לענין שלא נשתמש בו הדיוט, אינו חולק על כך שבאים משל ציבור משום שהוקשו לגמרי זה לזה. וזהו טעמו של הרמב"ם שפסק את שתי ההלכות גם יחד (על פי לחם משנה הל' איסורי מזבח ו, ב). ונראה להוסיף שלכך מוסכם הדבר שהעצים באים משל ציבור, מפני שאינם שונים ממלח הבא משל ציבור. ואפשר מפני כן לר"א בן שמוע אין צריך הקש ללמוד זאת, שמשוה עצים למלח מסברא (עתוס), ולכן לשיטתו הוצרך ההקש ללמד שצריך שלא נשתמש בהם הדיוט (מנחה טהורה).

'נתערב קומצה בקומץ חבירתה... כשרה'. פסק הרמב"ם (פסולי המוקדשין יא, כח) שמקטיר שניהם כאחד. ונראה טעמו שלא אמרו 'עולין אין מבטלין זה את זה' אלא כשקרבים שניהם יחדיו שאז כל חלק וחלק שבשמן ושכסולת משתייך למנחה שלו, כאילו הוא מצורף עמה, ואין בטל השמן של זו שנבלע בסולת של זו, אבל אם מחלקם הריהו בטל אל המנחה האחרת. [וגם בתערובת קמצים, הלא אי אפשר לחלקם בצמצום שלא יהא בזה מעט יותר מבזה, ושוב בטל המיעוט ברוב].

או גם יש לומר שמא כשיחלק לא ימצא כזית מאחד מן הקמצים, וקיימא לן אין הקטרה פחות מכזית – לכך מקטיר שניהם כאחת (זבח תודה).

ובחזון איש (כט, כא) כתב להוכיח שאין צריך להקטירם בבת אחת, שאף כשאינם מוקטרים בשלמות אין העולין בטלים, וגם אין לפסול משום הקטרה פחותה מכזית, כיון שאין צורך שיהא כזית מן הקומץ דוקא, אלא אף דבר אחר מצטרף עמו לשיעור כזית בהקטרה. ופרש שהרמב"ם בא להשמיענו שאעפ"י שמקטיר הכל בבת אחת כשר, הגם שהן שתי מנחות ועיקר מצוותן להקטיר כל אחת בפני עצמה.

'דם שנתערב במים...' ע' כמה פרטי דינים, במובא בזבחים עח. וע"ש בדף עט בענין תערובת איסור בהתר כשיש היכר לאיסור במראה. [וע' בספר טהרת הקדש שאין להוכיח מכאן לענין שאר איסורים, לילך אחר המראה].

וכן פרש הרמב"ם את משנתנו. ולרב יוסף, אפשר שפוסל ואפשר שאינו פוסל (עפ"י קרן אורה). ולהלכה – זר שמלח לא פסל (רמב"ם; לקוטי הלכות).

ב. קומץ המנחה טעון מלח (וכל קרבן מנחתך במלח תמלח). השירים אינם טעונים.
י"א שלכתחילה מולחים הכל. ויש חולקים.

לבונה, אף זו הבאה בפני עצמה – טעונה מלח. וכן: מנחת כהנים, מ' כהן משיח, מ' נסכים, אימורי כל הקרבנות ואברי העולות, בין עולת בהמה בין עולת העוף – כולם טעונים מלח. דם ונסכים – אינם טעונים מלח (מנחתך – יצאו אלו שאינם דומים למנחה, שאין אחרים באים להם חובה).

הרמב"ם כתב שהמתנדב יין – מולחו (וע' במפרשים).

עצים – המתנדב להביא עצים מסוימים למזבח; לדברי רבי טעונים מלח, שהם כקרבן גמור. ולחכמים – אין טעונים. קטורת; לחכמים שבברייתא (כא) – טעונה מלח. ולר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא – אינה טעונה (שאינה דומה למנחה, שזו במזבח החיצון וזו בפנימי). הלכה כחכמים.

ג. המשותף למנחה ולאברים – אחרים באים חובה להם – עצים. ואין לומר כשם שמנחה באה עמה לבונה לחובה, כך הדם בא עמו נסכים – שאף אם ננקוט שהנסכים באים בגלל הדם ולא בגלל האימורים, מ"מ אין זה דומה ללבונה שבאה עם המנחה בכלי אחד; עולים לאשים; קרבים רק במזבח החיצון; חיבים עליהם משום נותר, טמא, מעילה; שניהם דבר מאכל שרגילים למלחו (עתוס). המשותף למנחה ולדם – שניהם 'מתירים'; נפסלים בשקעה"ח. (שניהם אין חיבים עליהם משום פיגול מפני שהם 'מתירים'. עפ"י גמרא לעיל יד; תוס').

ד. המתנדב עצים – מביא שני גזירים. כאשר נדר להביא עצים מסוימים, שאמר: 'הרי עלי להביא עצים אלו' (תוס'), לדברי רבי הרי זה כקרבן מנחה, וטעונים מלח והגשה, וכן טעונים קמיצה (רבא), ועצים אחרים עמם (רב פא). ואם הקריבן בחוץ – חייב. ויש בהם מעילה (תוספתא שקלים, ג). וכן צריכים ימין וקידוש כלי (תוס'). ויש בהם דין פיגול לאחר שנקמצו, כשאר דברים שיש להם מתירים. וחיבים עליהם משום טומאה [למ"ד בזבחים לד], לרבי (תוס' להלן כא. ד"ה יצאו). ולדברי חכמים אינם כקרבן ממש ואין נוהגים בהם כל אלו. פסק הרמב"ם כחכמים שאין בהם מליחה (וע' מל"מ איסור"מ ו,ג; ברכת הובח להלן פה; צ"ק ומנחה טהורה שם).

דף כא

לד. האם אסור מהתורה לאכול דם באופנים דלהלן:

- א. דם שבושל.
- ב. דם שהומלח.
- ג. דם שהוקפא (= שהוקרש).
- ד. דם בהמה טמאה.

שאלות ותשובות לסיכום – מנחות ח"א

א. אמר זעירי אמר רבי חנינא: דם שבישלו אינו עובר עליו (כי תלה הכתוב איסורו ביכולת כפרתו, ודם שבישלו נפסל למזבח).

כתבו בתוס' שמשמע מפרש"י שלמסקנא אם הדם צלול (= נוזלי), הגם שבישלו – עובר, ולא אמרו אלא בשנקרש ע"י הבישול (ודינו כמפורט להלן). וכן כתב ב'חדושי הרשב"א'. וכן כתבו בדעת הרמב"ם. [ואף לענין נתינה על המזבח, כל שהוא נוזלי – כשר אפילו להזאה. עפ"י לקוטי הלכות]. ואילו התוס' ועוד ראשונים חולקים וסוברים שאין חילוק בדבר אלא כל דם שבישלוהו באור, אין בו איסור דאוריתא. וכן נחלקו הפוסקים להלכה.

ב. דם שנמלח כשיעור מליחה (כדלהלן) – הרי זה כמבושל, אבל משהו מלח אינו מוציאו מתורת דם וחייבים עליו.

ג. בתחילה חילקו בין דם שהוקפה על ידי האור שאינו חוזר לקדמותו, להוקפה ע"י החמה שחוזר לקדמותו. והקשו מדברי רבי יוחנן שכיון שנדחה מהכשר כפרה על המזבח, נדחה לעולם ופטורים עליו. וחילקו עפ"י דברי רב חסדא בין דם חטאות פנימיות שהוקרש, שנדחה מלכפר מפני שאינו בטבילה והזאה, לדם חטאות חיצוניות שלא נפסל שהרי ראוי ל'לקיחה ונתינה', שעל דם זה חייבים עליו (וכל שכן דם חולין). ורבא (וי"ג: רבה) חולק וסובר שבכל אופן חייבים על אכילתו הואיל וראוי לכפרה בקרבנות אחרים. הלכה כרבא דבתרא הוא (כ"מ ברמב"ם ועוד; ליקוטי הלכות).
מדובר שבתהליך קרישתו ע"י האור או החמה לא הגיע לדרגת בישול, שאם כן הלא דינו כדם מבושל.

ד. דם של בהמה טמאה – חייבים עליו. כן אמר רב פפא, הואיל וראוי לכפר בטהורים. [אם הוא נוזלי – משנה ערוכה היא לחיוב (ע' גליון הש"ס). ורב פפא אמר אפילו בקרוש. ולכאורה אפילו רבי חנינא מודה בדם בהמה טמאה, וצ"ע מה חידש ר"פ (חזו"א כג, ז)].

לה. א. אברי הקרבן שצלאם והעלם על המזבח – האם הקטרתו הקטרה?

ב. דם שנקפה, האם ניתן לקיים בו מצות מתן דמים למזבח?

א. אמר רב יהודה: אברים שצלאן והעלן, אין בהם משום 'ריח ניהוח'.
אבל שם הקטרה – יש (אבני נזר חו"מ נט).

ב. דם שנקפה; בחטאות חיצוניות כשר ליתנו על המזבח, ובחטאות פנימיות פסול, כנ"ל.

א. מסתבר שאפילו חזר ונמחה, כיון שנדחה נדחה (תורת הקדשים; חזו"א מנחות כג, ח).

ב. בשאר הקרבנות שדינם בזריקה צ"ע אם מועיל בדם שנקפה (חזו"א).

ג. צריך עיון מדוע הרמב"ם השמיט כשרות דם שנקפה בחטאות חיצוניות (חזו"א). ובחדושי הגרי"ז מובא בשם הגר"ח שאינו ראוי לזריקה עד שיומס.

לו. א. איזה מלח נצרך למליחת הקרבנות?

ב. מהו שיעור המליחה הנצרך למליחת הקרבנות ולהכשר בשר בקדירה?

ג. היכן היה נתון המלח בבית המקדש?

ד. האם יש 'מעילה' במלח שבמקדש?

ה. האם מותר לכהנים להנות ממלח ההקדש לצרכיהם?

ו. המתנדב זבח או מנחה – האם מביא מביתו מלח עצים ולבונה, או שמא באים משל הציבור?

א. מליחת הקרבנות נעשתה במלח סדומית (ולא תשבית מלח – מלח שאינו שובת, שנפלט מן הים בכל ימות השנה. והוא מלח חזק שאינו נפטר מיד (הערוך). לא מצא מלח סדומית – מביא מלח איסתרוקנית (היוצא מן הקרקע בידי אדם, והוא דק ממלח סדומית), וגם מחוצה לארץ (תקריב מכל מקום). [ואפילו בשבת ואפילו בטומאה, בקרבן ציבור. תקריב].

ואין כשר למלוח במי מלח (כגון מוריס. עפ"י רש"י).

מסתבר שגם בדיעבד כאילו לא מלח (זבח תודה).

שאר סוגי מלחים כגון מלח לימון וכדו' – ע' אבני נזר או"ח תקלב; שבת הלוי ח"ב כד כו.

ב. שיעור המליחה; מביא האבר ונותן עליו מלח וחוזר והופכו ונותן עליו מלח. וא"צ ליתן יותר. וזהו השיעור הנצרך להכשר הבשר בקדרה [וי"ג: לצלי].

ושיעור המליחות בזה, כל שאינו נאכל מחמת המלח ללא הדחה (ר"ת). וכתב הרשב"א (בתשובה רסה, והובא בב"י יו"ד בכ"מ) שזהו לכתחילה, למלוח מכל הצדדים, אבל יש כח במלח להפליט גם מצד אחד. וכן הכריע בתשב"ץ (ח"א סט), דלא כמשמעות הרמב"ם שאף בדיעבד אוסר (וע"ע אגרות משה יו"ד ח"א כה).

נתן מעט מלח, אפילו משהו – קיים מצות מליחת הקרבן, שהרי לא השבית מלח (עפ"י רמב"ם. וכן הוכיחו מדברי הגמרא לענין דם. וי"מ בזה מה שאמרו 'תקריב' – כלשהו).

ג. בשלשה מקומות המלח נתון; בלשכת המלח – משם נטלו למלוח עורות הקדשים.

התוס' כאן פרשו (עפ"י משנת מדות) שהיו מולחים את העורות בלשכת הפרוה. והיה המלח מאוחסן בלשכת המלח הסמוכה לה, וממנה לקחו לבית הפרוה למלוח. ויש סוברים שהמלח היה נתון גם בלשכת הפרוה, ואף היא היתה מכונה 'לשכת המלח' (עפ"י תו"י יט.).

על גבי הכבש – שם מולחים את האברים.

ע"ג המזבח – לקומץ ללבונה לקטורת ולעולת העוף (שהמלח שע"ג הכבש היה מתלכלך בדם האברים. והעוף בגלל היותו צורך מעט מלח, לכך מלחוהו במלח שעל המזבח. מפרשים).

ד. מלח שעל גבי האבר, יש בו מעילה כאבר עצמו (והקרבתם לפני ה' והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה לה), אבל המלח שע"ג הכבש והמזבח (הנופל שם כשמוליחין האברים. רש"י) – אין מועלין בו. וכן המלח שבלשכת המלח – אין בו מעילה.

ה. שנינו, בית דין היו מתנים על המלח שהכהנים נאותים ממנו, מהמלח שבלשכת המלח. ואמר שמואל: דוקא לצרכי קרבנם הותר, הן להקריבם הן לאכילתם הן לעיבוד עורות המוקדשין שהיו זוכים בהם, אבל לאכילת חולין, אפילו חולין הבאים לצורך אכילת הקדשים [כדי שיהיו נאכלים על השובע] – אסור.

ו. מלח ועצים היו באים משל ציבור (שהוקשו העצים והאש למזבח – הבא משל ציבור (כב.), ובמלח דרשו גזרה שוה מפרשת לחם הפנים). לבונה – מתוך ביתו (ונתן עליה לבנה – והביאה...), וכן דין הנסכים.